

“Dohovoramy i postanovamy prav i volnosti viiskovykh...”. “Pakty i Konstytutsii” Ukrainiskoi kozatskoi derzhavy (do 300-richchia ukladennia) / vidp. red. V. A. Smolii; uporiadnyky M. S. Trofymuk, T. V. Chukhlib. Lviv : Svit, 2011. C. 61–73. 3. Nimchuk V.V. “Dohovory i postanovy prav i volnosti viiskovykh...» 1710 roku z pohliadu istorii ukrainiskoi movy”. “Pakty i Konstytutsii” Ukrainiskoi kozatskoi derzhavy (do 300-richchia ukladennia) / vidp. red. V. A. Smolii; uporiadnyky M. S. Trofymuk, T. V. Chukhlib. Lviv : Svit, 2011. C. 26–60. 4. Sichkar O.A. Idioloekt Tarasa Shevchenka i suchasni movni normy: avtoref. dysert. kand. filol. nauk. K., 2003. 15 s. 5. Suchasna ukrainska literaturna mova. Leksyka i frazeolohiia: pidruchnyk / red. I. K. Bilodida. K. : Naukova dumka, 1973. 430 s. 6. Turovska L.V. Suspilno-politychna leksyka u tvorakh T.H. Shevchenka. Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnogo un-u im. Mykoly Hoholia. Ser. : Filolohichni nauky. 2014/4. S. 65-69. 7. Kholiavko I. Suspilno-politychna leksyka u presi 90-kh rokiv KhKh st. (semantyko-funktsionalnyi analiz) : avtoref. dys. Kirovohrad, 2004. 20 c.

SOURCES

1. Etymolohichni slovnyk ukrainiskoi movy : v 7 t. AN URSSR In-t movoznavstva im. O. O. Potebni ; redkol. O.S. Melnychuk (hol. red.) ta in. K. : Naukova dumka, 1982–2012. 2. “Leksyon slovenoroskyi” Pamvy Beryndy; pidhot. do vyd. V.V. Nimchuk. AN URSSR. In-t movoznavstva im. O.O. Potebni. K. : Vyd. AN URSSR, 1961, 272 s. URL: <http://litopys.org.ua/berlex/be03.html>. 3. “Leksys” Lavrentiia Zyzaniia. “Synonima slavenorosskaia” / Pidh. V. V. Nimchuka. K. : Nauk. dumka, 1964. 259 s. URL: <http://litopys.org.ua/zyzlex/zyz.htm>. 4. Ohienko I. Etymolohichno-semantychnyi slovnyk ukrainiskoi movy: v 4 t. / za red. Yu. Mulyka-Lutsyka. Vinnipeg : nakladom t-va “Volyn”, 1979–1995. (In-t doslidiv Volyni, ch. 39). 5. “Pakty i Konstytutsii” Ukrainiskoi kozatskoi derzhavy (do 300-richchia uklad-ya) / vidp. red. V. A. Smolii; uporiadnyky M. S. Trofymuk, T. V. Chukhlib. Lviv : Svit, 2011. C. 76–117. 6. Tymchenko Ye. Materialy do slovnyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrainiskoi movy XV–XVIII st. : u 2 kn. / Pidhotuvaly do vyd. V. V. Nimchuk ta H. I. Lysa. K. – Niu-York, 2002. (Pamiatky ukrainiskoi movy : seriia slovnykiv). 7. Khudash M.L. Leksyka ukrainskykh dilovykh dokumentiv kintsia XV–poch. XVII st. (na materiali Lvivskoho Stavropihiiskoho bratstva). K. : Vyd-vo AN URSSR, 1961. 164 s.

УДК 811.222.1-119

Мазенова О. В., д. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

“СВІЙ” ТА “ЧУЖИЙ” ПРОСТІР У КОНТЕКСТІ ПЕРСЬКОЇ СИСТЕМИ ВВІЧЛИВОСТІ *TA'ĀROF*

*У статті розглянуто проблематику, пов'язану з реалізацією бінарної опозиції “свій-чужий” у контексті перської системи ввічливості *ta'ārof*, яка має визначальний вплив на всі види соціальної взаємодії в Ірані. Проаналізовано концепцію американського антрополога В. Бімана, згідно з якою комунікативна поведінка іранців визначається строгим диференціюванням “свого” та “чужого” простору, що знаходить вияв у доборі стилістично маркованих мовних засобів. Встановлено специфіку кореляції між поняттями “свій”/“чужий” простір та*

“внутрішня”/“зовнішня” поведінка, яка просякає все іранське світосприйняття і закорінена у глибоку давнину.

Наголошено на наявності негативного аспекту у складі перської системи ввічливості, який виявляється у можливості її застосування з метою маніпулювання співрозмовником. Ідентифікація таких випадків і правильне реагування на них з боку іноземців є одним із найважливіших завдань міжкультурної комунікації з носіями перської мови і культури.

Ключові слова: перська мова, система ввічливості, мовленнєвий етикет, міжкультурна комунікація.

Перська система ввічливості **ta'arof** є найбільш складним і показовим явищем перського лінгвокультурного простору, а тому неодноразово привертала увагу дослідників (див.: [Ahmadi, Ahmadi 1998; Asjodi 2001; Assadi 1980; Veeman 1986; 1988; 2001; Del Vecchio Good, Good 1988; Eslami 2005; Hillmann 1981; Keshavarz 2011; Koutlaki 2002; O'Shea 2000; Sharifian 2005; 2007; Shirinbakhsh, Eslami Rasekh 2012; Taleghani-Nikazm 1998]). Це своєрідний етикетний комплекс, за яким ролі учасників спілкування розподіляються відповідно до статусу, віку, статі, родинних та інших відносин, в яких вони перебувають.

Особливий інтерес у контексті вивчення систем увічливості в різних лінгвокультурних становить проблематика ідентифікації та відмежування “свого” від “чужого”. Гносеологічну важливість опозиції “свій-чужий” у сучасному світі обумовлює її суттєвий вплив як на світовідчуття й поведінку людей у межах однієї етнокультурної спільноти, так і на політичне життя, економіку, міждержавні відносини цілих народів. У філософському сенсі значення феномена Іншого в пізнанні людиною світу і себе в цьому світі полягає в тому, що “саме Інший є необхідною умовою конституювання самосвідомості кожного індивіда” [Семенова 2011, с. 117].

Концептуальна бінарна опозиція “свій-чужий” разом із такими опозиціями, як “верх-низ”, “далеко-близько”, “гарно-погано”, “багато-мало”, “право-ліво” тощо, відносяться до базових опозицій культури, які походять від найдавніших, архетипових уявлень [Красных 2003, с. 297]. Психологічним підґрунтям цієї опозиції є “аксіологічне протиставлення в архаїчній свідомості людини *свого* як позитивного, безпечного, добре знаного чужому – негативному, небезпечному і невідомому...” [Селіванова, 2012, с. 197]. У цій статті ми спробуємо визначити найважливіші чинники комунікативної реалізації вказаної бінарної опозиції в контексті перської системи ввічливості.

Об'єктом дослідження в цій розвідці є перська система ввічливості **ta'arof**, предметом – концептуальна опозиція “свій-чужий” та її комунікативна реалізація в контексті перської системи ввічливості. Метою статті є встановлення когнітивних механізмів функціонування бінарної опозиції “свій-чужий” у перській системі ввічливості **ta'arof**. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю всебічного вивчення категорії ввічливості в різних мовно-культурних ареалах з огляду на важливу роль, яку вона відіграє у процесах міжкультурної взаємодії. Новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українській лінгвоіраністиці специфіка комунікативної реалізації концептуальної опозиції “свій-чужий” у системі ввічливості **ta'arof** стає предметом окремого наукового пошуку.

Лакунарний статус концепту **تعارف ta'ārof** зумовлений відсутністю однослівного еквівалента цього арабського за походженням слова в інших мовах. Попри те, що в арабській мові (зокрема, згідно з арабсько-російським словником за ред. Х. Баранова) це слово має лише одне значення – ‘взаємне знайомство’ [Баранов 1985, с. 510], після запозичення в перську мову воно зазнало суттєвих семантичних трансформацій, і тепер ним позначають цілу низку понять. Зокрема, у персько-російському словнику за ред. Ю. Рубінчика наведено такі значення цього слова: ‘обмін люб’язностями’, ‘дотримання церемоній, умовностей’, ‘підношення подарунка’, ‘частування’ [Персидско-русский словарь 1985, т. 1, с. 379]. Проте у персько-англійському словнику за ред. А. Арианпура знаходимо ширший спектр його значень: ‘комплімент(и)’, ‘церемонія’, ‘пропозиція’, ‘подарунок’, ‘чемність’, ‘повага’, ‘гарні манери», ‘ввічливість’, ‘формальність’, ‘лестоці’ тощо [Aryanpur 1986, с. 306–307].

Можна з упевненістю стверджувати, що без знання складної та розгалуженої системи **ta'ārof** успішна комунікація з іранцями неможлива. За визначенням іранських дослідників, **ta'ārof** є “центральним поняттям інтеракції іранців, які сприймають його як невід’ємний компонент будь-якої комунікації” [Koutlaki 2002, с. 1741]. Засвоєння цього культурного комплексу нерідко становить неабияку складність для іноземців, оскільки **ta'ārof** лише на перший погляд постає як простий обмін люб’язностями, бодай у дещо гіпертрофованому вигляді. Насправді ця система пронизує все життя іранців, як офіційне, так і повсякденне, охоплює спілкування як рівних, так і нерівних за статусом комунікантів, дехто зводить таке спілкування в ранг абсолюту.

Нерозуміння іноземцями етноспецифіки цієї складної системи ввічливості характеризує висловлювання К. Білет: “Вам варто знати про **ta'ārof**. В арабській мові це слово означає прийнятну й увичасну поведінку; в Ірані ж воно було спотворене і означає церемоніальну нещирість... Іран – єдина у світі країна, де лицемірство зведене в ранг соціального і комерційного вміння” [De Bellaigue 2004, с. 14]. Видається, що ця цитата якнайкраще свідчить про необхідність всебічного вивчення цього різноаспектного культурного явища, що сприятиме уникненню непорозумінь і комунікативних невдач під час спілкування з іранцями.

Перська мова володіє величезним апаратом ідіоматичних виразів, уживання яких дозволяє її носіям доводити до співрозмовників свої думки, відчуття й переживання. Проте специфіка успішної комунікації з іранцями часто полягає не так у тому, щоб зрозуміти, що вони хочуть сказати, як у тому, аби збагнути, чи коректно відображають відповідні висловлювання справжній психоемоційний стан мовця, чи вони, навіпаки, покликані лише “замаскувати” його.

Перське суспільство у зв’язку з наявними в ньому релігійними, соціальними і культурними факторами накладає на спілкування своїх членів певні рамки, які регламентують їхню комунікативну, і в тому числі мовленнєву, поведінку відповідно до кожної конкретної ситуації спілкування. Цікавою у цьому відношенні постає концепція американського дослідника-антрополога, професора університету Мінесоти Вільяма О. Бімана.

Як зазначає дослідник, “базові виміри іранського суспільства не є дуже складними з погляду структури, проте вони створюють багатий простір для мовної гри”

[Veeman 2001, с. 37]. Специфіка цієї мовної гри, на думку вченого, визначається континуумом ситуацій, з яких деякі призначені для спілкування зі “своїми”, інші – для спілкування з “чужими”. Контраст між “своїм” та “чужим” простором просякає все іранське світосприйняття і його витoki сягають глибокої давнини. Витoki формування “свого” простору дослідник вбачає у філософсько-релігійному понятті **bāten** (букв. باطن – ‘внутрішній’), під яким у добу Середньовіччя розуміли внутрішній світ людини, осереддя її найсильніших почуттів. “Полум’я романтичної пристрасті, збурення та праведний гнів – для всього є місце у **bāten-i**” [Veeman 2001, с. 38]. Це поняття є ключовим у містично-філософській системі суфізму, згідно з яким головним завданням релігійного містика є досягнення особливого стану **bāten-u** – стану внутрішнього спокою і радості, що згодом (у випадку реалізації цього завдання) стає його розрізнювальною ознакою від інших “простих смертних”, усередині котрих – вічний неспокій і конфлікт. Проте, як буде показано далі, в середовищі звичайних людей, пересічних іранців сильні емоції, що містяться у внутрішньому світі людини, та їхня демонстрація за слушних умов не тільки соціально схвалюється, але й просто необхідна.

Поняттю **bāten** протистоїть поняття **zāher** (букв. ظاهر – ‘зовнішній’), під яким розуміють, по-перше, зовнішній вигляд людини, який вона демонструє під час контактування з навколишньою дійсністю, а по-друге, весь зовнішній для людини світ. Парі арабських за походженням термінів **bāten** – **zāher** відповідає пара питомих перських антонімів **andarun** (букв. اندرون – ‘внутрішній бік’; ‘те, що всередині’) – **birun** (букв. بیرون – ‘зовнішній бік’; ‘те, що назовні’), які екстраполюються на систему соціальних відносин зі сфери традиційного облаштування іранського житла. Традиційно **andarun** – це частина житлового приміщення, що відтворює найбільш приватний, ізольований простір у межах домашнього кола; це центр сімейного інтиму, місце, де жінки цієї родини можуть почуватися в безпеці від навколишнього світу, а інші її члени можуть вільно висловлюватися, давати волю власним почуттям. Цьому внутрішньому простору протистоїть простір зовнішній – царство контрольованих емоцій; царина політесу, поміркованих виразів та вчинків, де людина мусить контролювати свої справжні почуття та “тримати лице як годиться”. У філософському сенсі царина “зовнішнього” або **zāher** – незбагненна складова життя, цінність якої з погляду моралі невелика. Вважають, що **zāher** – це царство занепаду і тиску, що чинить навколишній світ. Однак цей своєрідний простір є водночас і буфером, що захищає тендітний світ **bāten**. Таким чином, людина може зневажати **zāher**, але змушена навчитися діяти в його межах. Часто вживане іранцями застереження ظاهر را حفظ کن! **zāher-rā hefz kon!** (букв. ‘пильнуй зовнішній вияв!’) засвідчує важливість контролювання зовнішнього аспекту поведінки задля уникнення небезпеки, яка може надійти від **zāher**, та захистити свій **bāten**.

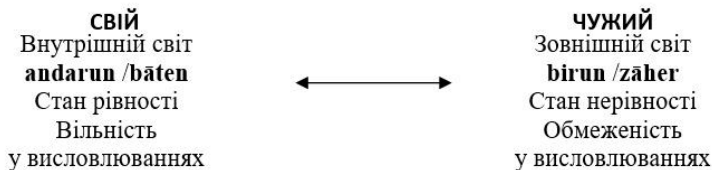
Концепт **zāher** у домашній архітектурі має відтворення у вигляді простору **birun** або **biruni** – публічної території, спеціально призначеної для прийому гостей, де відвідувачі можуть перебувати і відносно вільно поводитись без загрози зовнішнього вторгнення в родинний приватний простір. Цікаво, що простори **andarun** та **birun** можуть певним чином пересуватися. Тегеранська родина, вирушаючи на пікнік, несе

власний **andarun** разом із собою у вигляді килимів, кухонного начиння, самовара, інших домашніх речей. Людина, яка планує подорож до іншого міста, обов’язково подбає про певну кількість місць, де вона зможе почуватися у просторі **andarun**, тобто носити піжаму, дрімати та їсти навколо родинної скатертини (*sofre*), що зазвичай досягне в домівках родичів або близьких друзів [Beeman 2001, с. 37–39].

У процесі соціальної взаємодії почування людиною себе у внутрішньому (**andarun / bāten**) або у зовнішньому просторі (**birun / zāher**) залежить від багатьох факторів, як суб’єктивних, так і об’єктивних. Проте в кожній окремо взятій ситуації суб’єкт радше не відчуватиме себе ані повністю “всередині”, ані повністю “зовні”, натомість буде перебувати десь посередині двох полюсів з огляду на такі фактори, як місце спілкування, склад товариства, тема бесіди тощо. Все це накладає відбиток на мовленнєву поведінку, якої мовець буде дотримуватися. У ситуаціях, оцінюваних ним як “зовнішні” (**birun / zāher**), він обирає стиль спілкування, зумовлений вимогами **ta’arof**-у, тобто такий, що підкреслює нерівний статус співрозмовників. Натомість у ситуаціях, оцінюваних ним як “внутрішні” (**andarun / bāten**), він почуватиметься більш комфортно, користуючись висловами, що сигналізують про щирість та відвертість. Базову схему фреймів “зовнішнього” та “внутрішнього” просторів як “свого” та “чужого” [Beeman 2001, с. 42] зображено на рис. 1.

Рис. 1

БАЗОВА СХЕМА ФРЕЙМІВ СПІЛКУВАННЯ

Ця базова схема іранського спілкування, на думку дослідника, відображає стабільність всередині всієї системи суспільного життя. Дотримання цієї системи забезпечує учасникам комунікації прогнозованість процесу, що, у свою чергу сприяє більшій упевненості в майбутньому, адже людина розуміє, що вона повинна робити, аби існувати комфортно й безпечно. Проте, оскільки іранці більше цінують орієнтацію на “внутрішнє” спілкування, кореляція між двома фреймами поведінки може порушуватися. Це відбувається у випадках, коли спілкування з “зовнішнього” трансформується у “внутрішнє” і навпаки. Дослідник наводить декілька прикладів, які варто розглянути детальніше (див.: [Beeman 2001, с. 45–46]).

Приклад 1. Чоловік сперечається з армійським офіцером щодо клопотання про відстрочку проходження військової служби для свого сина. Розмова триває, чоловік поводить себе дедалі більш принижено у своєму клопотанні, але безрезультатно: офіцер залишається невблаганим. Кінець кінцем прохач починає плакати і звертається до офіцера, використовуючи приятельську лексику (як до друга). Ставлення офіцера негайно змінюється: він починає заспокоювати чоловіка, запевняючи, що зробить для

хлопця все, що в його силах. Коли офіцера спитали, чому він так учинив, він відповів: “Було очевидним, що він говорив абсолютно щиро, від серця (букв. ‘із самого дна серця’).” Отже, як бачимо, у цьому випадку прохач, перебуваючи у офіційній, цілком “зовнішній” ситуації, тривалий час дотримувався базової схеми спілкування, але коли зрозумів, що базова схема не спрацьовує, перейшов до “внутрішньої” поведінки. Тоді його звернення було розцінене як таке, що йде від щирого серця, а відтак, було сприйняте позитивно.

Приклад 2. Двоє офісних співробітників жваво, проте ввічливою розмовляють. Раптом один із них дозволяє собі принизливе зауваження на адресу другого. Це спричиняє негайну реакцію: другий співрозмовник кидається на першого і починається справжня сварка з підвищенням тону й використанням лайливих висловів. Згодом чоловіків заспокоюють, примушують примиритися, і вони, поцілувавшись, розходяться по своїх місцях. Коли свідка цього інциденту запитали, що він думає про поведінку чоловіка, який розлютився, він відповів: “Його честь була зачеплена, тому то був єдиний шлях продемонструвати своє обурення”. Коли запитали співробітника, що зазнав нападу, якої він тепер думки про свого колегу, той відповів: “Тепер ми станемо набагато ближчими один до одного, ніж колись”. Отже, цей випадок засвідчує, що внаслідок такого неординарного переходу від ситуації “зовнішнього” до ситуації “внутрішнього” спілкування може відбутися навіть певне зближення людей.

Приклад 3. Мати, дуже сердита на сина через те, що він прийшов додому надто пізно, звертається до нього таким чином:

- **Yeylî bebaxşîd, nafahmidam, jenâb-e âli key taşrif âvardand. Al’ân şâm-râ meyl mifarmâyîd?** *Ох, вибачте мені, я й не помітила, коли його високість уподобала нас своєю присутністю. Може тепер зволите повечеряти?*

Син відповідає:

- **Xub, mano bebaxş. Dir kardam. Hanuz qazâ hast?** *Добре, вибач, я запізнився. Там ще залишилось що-небудь попоїсти?*

Наведений приклад слугує яскравою ілюстрацією переходу від “внутрішнього” до “зовнішнього” спілкування. Ефективним засобом передавання невдоволення матері постає сарказм: хоча формально вона не дорікає синові за те, що він прийшов надто пізно, але все ж таки примушує його вибачитися, бодай дещо формально. Головну роль у реалізації цього сарказму відіграють мовні засоби, які маркують “зовнішній” характер спілкування. Часто такий прийом виявляється набагато більш ефективним засобом впливу на розвиток комунікації, аніж прямий протест, який може спричинити негативну реакцію співрозмовника.

Отже, важливу роль у переході від “внутрішнього” до “зовнішнього” спілкування і навпаки відіграють мовні засоби. Зокрема, мовним маркером переходу до “зовнішнього” спілкування є вживання “високих” стилістичних синонімів відповідних займенників та дієслів. Як відомо, “високими” еквівалентами нейтральних займенників **şomâ** ‘Ви’ та **man** ‘я’ є клішоване **jenâb-e âli** ‘Ваша високість’ та, відповідно, самопринизувальне **bande** ‘раб’ (про інші “ввічливі еквіваленти” див.: [Рубинчик 2001, с. 171–172]). Для підвищення статусу співрозмовника замість нейтрального дієслова **goftan** ‘говорити’ використовується його “високий” еквівалент **farmudan**

‘наказувати’, а для самопониження – його “низький” еквівалент **arz kardan** ‘доповідати’ (див., напр.: [Sahragard 2003, с. 416]). В таб. 1 вказано декілька простих дієслів, які мають стилістично марковані “високі” еквіваленти, найчастіше вживані у “зовнішніх” ситуаціях спілкування для підвищення статусу співрозмовника (про соціально-стилістичні аспекти слововживання у перській мові дет. див.: [Пейсіков 1975, с. 158–169]).

Таб.1

Нейтральна форма дієслів	Стилістично марковані “високі” еквіваленти
گفتن goftan <i>говорити</i>	فرمودن farmudan <i>наказувати</i>
بودن budan <i>бути, перебувати</i>	تشریف داشتن tašrif dāštan <i>мати достоїнство</i>
رفتن raftan <i>їти</i>	تشریف بردن tašrif bordan <i>відносити достоїнство</i>
آمدن āmadan <i>приходити</i>	تشریف آوردن tašrif āvardan <i>приносити достоїнство</i>
خوردن xordan <i>їсти</i>	میل فرمودن meyl farmudan <i>виявляти бажання</i>
دادن dādan <i>давати</i>	لطف کردن loft kardan <i>робити милість</i>

Інтенсифікація “зовнішнього” спілкування зазвичай використовується задля отримання соціального контролю над ситуацією, що і зумовлює активізацію системи ввічливості **ta’ārof** [Beeman 2001, с. 47]. Іншими словами, якщо людина переходить до підкреслено ввічливої мовленнєвої поведінки з використанням відповідних мовних засобів, вона немов вимагає того самого від свого співрозмовника.

Американський дослідник звертає увагу на те, що складність системи ввічливості **ta’ārof** полягає в її неоднорідному характері, у наявності в її складі як позитивних, так і негативних аспектів. Позитив цієї системи виявляється в демонстрації поважного ставлення до інших, зокрема, гостей, чемному поведженні в незнайомому товаристві, уживанні ввічливих мовних зворотів, висловлюванні компліментів тощо. Такий різновид **ta’ārof**-у цінується в суспільстві, тому що сприймається як вияв ввічливості та скромності. Негатив комплексу **ta’ārof** виявляється в тих випадках, коли до нього вдаються задля здійснення певної маніпуляції співрозмовником. Інтенсифікація “зовнішньої” форми спілкування дозволяє мовцю контролювати поведінку співбесідника. Труднощі з визначенням негативного аспекту **ta’ārof** полягає в тому, що за вмілого застосування йому дуже важко протидіяти, адже навіть усвідомлюючи його маніпулятивний характер, не можна у відповідь на комплімент поводитися нечемно або (цитуючи В. Бімана) заявити щось на кшталт: “Ні, я не та надзвичайна, великодушна людина, якою Ви мене тут малювали, я – такий самий бовдур, як і Ви” [Beeman 2001, с. 47], оскільки в жодному випадку пониження співрозмовника неприпустиме. У ситуаціях, коли іранці вдаються до безпідставних лестощів, іноземцям варто відповідати так само і переводити компліменти на адресу співрозмовника, щоправда, інколи це може спровокувати певне змагання в люб’язностях.

Часом “зовнішню” модель поведінки доцільно актуалізувати для контролю над особами, що поведуться нечемно або в такий спосіб, що не задовольняє мовця. У

цьому разі візаві “нечемного” співрозмовника рекомендується перевести розмову у “високий” реєстр, обравши відповідні мовні засоби і демонструючи холодну формальність та відстороненість. І навпаки, використовуючи стилістично знижені мовні засоби, цілком можливо контролювати поведінку поважної особи, яка словеслює своє невдоволення в різкій формі: гнів високої персони вгамовують, всіляко підкреслюючи її поважність і наполягаючи на власній нікчемності (див. дет.: [Beeman 2001, с. 47-49]). Ця культурна схема – приниження власного статусу і підвищення статусу співрозмовника – є однією з найбільш важливих складових перської системи ввічливості *ta'arof*, а її застосування з боку іноземців, на думку В. Бімана, дозволяє “продемонструвати свою гідність, виказавши на поверхневному рівні лише скромність” [Beeman 1986, с. 59].

Таким чином, підводячи підсумки, можна зауважити, що основними когнітивними механізмами функціонування бінарної опозиції “свій-чужий” у перській системі ввічливості *ta'arof* є свідоме розмежування носіями перської мови і культури “свого” та “чужого” простору, що відповідає “внутрішньому” та “зовнішньому” різновидам спілкування, а також наявність і активне застосування мовцями відповідних стилістично маркованих мовних засобів для ефективного переключення, у тому числі з маніпулятивною метою, з одного типу комунікації на інший задля досягнення необхідного прагматичного ефекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранов, Х.К. Арабско-русский словарь. [6-е изд., стереотип.]. Москва : Русский язык, 1985. 944 с.
2. Красных, В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? Москва : ИТДГК “Гнозис”, 2003. 375 с.
3. Пейсииков, Л.С. Лексикология современного персидского языка. Москва : Издательство Московского университета, 1975. 207 с.
4. Персидско-русский словарь. В 2 т. [Под ред. Ю.А. Рубинчика]. Москва : Русский язык, 1985.
5. Рубинчик, Ю.А. Грамматика современного персидского литературного языка. Москва : Издательская фирма “Восточная литература” РАН, 2001. 600 с.
6. Селіванова, О.О. Опозиція свій/чужий в етносвідомості (на матеріалі українських паремій) // О.О. Селіванова. Світ свідомості в мові. Мир свідомості в мові. Монографічне видання. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. С. 196–218.
7. Семенова, Т.И. Феномен Другого в концептуализации внутренней сферы человека // Лингвистика и аксиология : этносемиотрия ценностных смыслов : коллективная монография / отв. ред. Л.Г. Викулова. Москва : ТЕЗАУРУС, 2011. С. 117–127.
8. Aryanpur Kashani, A., Aryanpur Kashani, M. Aryanpur Persian-English Dictionary. Tehran : Amir-Kabir Publications, 1986. 605 p.
9. De Bellaigue, C. In the Rose Garden of the Martyrs : A Memoir of Iran. London : Harper Collins, 2004. 304 p.
10. Koutlaki, S.A. Offers and expressions of thanks as face enhancing acts : Ta'arof in Persian // Journal of Pragmatics, 2002. Vol. 34, Issue 12. P. 1733–1756.
11. Beeman, W.O. Emotion and Sincerity in Persian Discourse : Accomplishing and Representation of Inner States // International Journal of the Sociology of Language. 2001. Issue 148. P. 31–57.
12. Beeman, W.O. Language, Status, and Power in Iran. Bloomington : Indiana University Press, 1986. 280 p.
13. Sahragard, R. A cultural script analysis of a politeness feature in Persian // Paper presented at the 8th Pan-Pacific Association of Applied Linguistics, Japan, 2003. P. 399–423. URL: www.paaljapan.org/resources/proceedings/PAAL8/pdf034.pdf

Стаття надійшла до редакції 10.05.2019

**“INSIDE” AND “OUTSIDE” SPACE IN THE CONTEXT OF THE PERSIAN
POLITENESS SYSTEM TA’ĀROF**

The paper deals with the problem of implementation of the binary opposition “inside-outside” within the scope of ta’ārof, the Persian politeness system, which is deeply involved in all the types of social communication in Iran. Here was analyzed a concept set forth by US anthropologist W. Beeman, who states that communicative behavior of Iranians is regulated by strict difference between “inside” and “outside” space, which is expressed through stylistically marked means of speech. Also here was determined peculiar correlation between the concepts of “inside/outside” space and “inside/outside” behavior incorporated into Iranian worldview since the ancient times. In the situations, which speaker regards as “outside” (birun / zāher) he chooses a communication style in accordance with requirements of ta’ārof politeness system, demonstrating difference in status of the interlocutors. And vice versa, in the situations regarded as “inside” (andarun / bāten) ones, he feels comfortable and relaxed, and uses in his speech expressions demonstrating friendliness and sincerity. Yet, when correlation between two frames of behavior is broken the “outside”-mode communication turns into “inside”, and “inside” – into “outside”-mode communication. “Outside” pattern of communication is useful when applied to the misbehaving persons. Unacceptable behavior of “high-ranking person” could well be moderated by intensifying the strategy of “self-lowering” and “other-rising” towards the counterpart, making use of stylistically based means of speech.

It was pointed out to the negative aspect of the Persian politeness system, which allows manipulating interlocutor. Identifying and proper reaction from the side of foreigners to such attempts is one of the most important tasks of intercultural communication with Persian native speakers.

Keywords: *the Persian language, politeness system, speech etiquette, intercultural communication.*

REFERENCES

1. Baranov Ch. K. (1985). *Arabsko-russkiy slovar’*. [6-e izdaniye, stereotipnoye]. Moskva: Russkiy yazyk.
2. Krasnykh, V. V. (2003). “Svoy” sredi “chuzhykh”: mif ili real’nost’? Moskva: ITDGG “Gnozis”.
3. Peysikov L. S. (1975). *Leksikologiya sovremennogo persidskogo yazyka*. Moskva: Izdatel’stvo Moskovskogo universiteta.
4. *Persidsko-russkiy slovar’*. (1985) V 2 tomakh. [Под ред. Ю.А. Рубинчика]. Moskva: Russkiy yazyk.
5. Rubinchik Yu. A. (2001). *Grammatika sovremennogo persidskogo literaturnogo yazyka*. Moskva: Izdatel’skaya firma “Vostochnaya literatura” RAN.
6. Selivanova O. O. (2012). *Oppozitsiya sviy/chuzhiy v etnosvidomosti (na materialy ukrayinskikh paremyi)*. Selivanova, O. O. *Svit svidomosti v movi. Mir soznaniya v yazyke. Monografichne vydannya*. Cherkassy: Yu. Chabanenko, 196-218.
7. Semyonova, T. I. (2011). *Fenomen Drugogo v kontseptualizatsiyi vnutrenney sfery cheloveka. Lingvistika i aksiologiya: etnosemiometriya tsemnostnykh smyslov. Kollektivnaya monografiya*. Moskva: TEZAURUS. 117–127.
8. Aryanpur Kashani A., Aryanpur Kashani M. *Aryanpur Persian-English Dictionary*. Tehran : Amir-Kabir Publications, 1986. 605 p. 9. De Bellaigue, C. *In the Rose Garden of the Martyrs : A Memoir of Iran*. London : Harper Collins, 2004. 304 p. 10. Koutlaki S.A. Offers and expressions of thanks as face enhancing acts : Ta’arof in Persian // *Journal of Pragmatics*, 2002. Vol. 34, Issue 12. P. 1733–1756.
11. Beeman W.O. *Emotion and Sincerity in Persian Discourse : Accomplishing and Representation of Inner States // International Journal of the Sociology of Language*. 2001. Issue 148. P. 31–57.
12. Beeman W.O. *Language, Status, and Power in Iran*. Bloomington : Indiana University Press, 1986.

УДК 811.161.2`04:821.161.2-5 А.Радивилівський

Мельник І. О., студ.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КОНЦЕПТУ ВОЛЯ У ПРОПОВІДЯХ А. РАДИВИЛОВСЬКОГО

У статті проаналізовано концепт «воля», його тлумачення у словниках та у проповідях А. Радивилівського, зіставлено особливості трактування цього концепту в творах А. Радивилівського та інших тогочасних авторів, розглянуто інтерпретацію поняття «свободи волі» у XVII столітті та проблему визначення концептів «воля» та «свобода».

Ключові слова: *концепт, релігія, проповідь, воля, свобода, розум, бажання.*

Учення про концептуальну природу мислення людини є основою лінгвокультурології та когнітології. Дослідженню цього питання присвятили свої праці такі вчені, як В. Маслова, В. Карасик, А. Вежицька, О. Кубрякова, Ю. Степанов, Р. Джекендоф, Р. Павільоніс та ін.

Концепт – це «квант знання» (за визначенням О. Кубрякової), репрезентант знань, уявлень та ін., відображених у мовній картині світу [3]. Н. Арутюнова трактує концепт як результат взаємодії чинників, таких, як національна традиція і фольклор, релігія та ідеологія, життєвий досвід і образи мистецтва, відчуття та системи цінностей, які «утворюють своєрідний культурний шар, що є посередником між людиною й світом» [1, с. 3–4].

Окремо досліджувалися лінгвокультурні концепти в українській мові чи в різних мовах: РЕЛІГІЯ (О. Ананченко), ВОЛЯ, СВОБОДА (У. Марчук), СОРОМ, ГРІХ (Н. Вдовиченко) та ін. Концептуалізація сфери сакрального репрезентована у працях Т. Вільчинської (БОГ, БОГОРОДИЦЯ, ЧОРТ), М. Скаб (ДУША).

Концепт ВОЛЯ досліджували Н. Арутюнова, А. Вежицька, Є. Урисон, О. Лисичин, М. Пименова, В. Карасик та ін.

На матеріалі української мови цей концепт досліджувала О. Яцкевич. Відомі роботи з реконструкції цього концепту в МКС Київської Русі (Т. Вендіна, Н. Гребенщикова, В. Колесов) та в індивідуально-авторському світосприйнятті (О. Веселова, Н. Катаєва).

Найчастіше аналізуються окремі аспекти цього поняття: як складника внутрішнього світу людини (Ю. Прадід), як ідеї, зіставлюваної чи протиставлюваної зі свободою (В. Жайворонок, Т. Космеда), а також вивчаються його особливості в індивідуально-авторському образі світу (І. Голубовська, Т. Космеда, О. Таран), певного літературного напрямку (В. Кононенко, О. Маленко).